

“Sulken horriblen vuiligheid”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

Om gelijk maar met de deur in huis te vallen: in de achttiende eeuw bestond homoseksualiteit niet. Het begrip zoals wij dat nu kennen is een ‘uitvinding’ van de moderne wereld. Dat wil niet zeggen dat er voor de introductie van dit woord geen bewijzen te vinden zijn van seksuele handelingen tussen mannen onderling en vrouwen onderling, of dat er geen bewijzen te vinden zijn van speciale genegenheid tussen mannen onderling en vrouwen onderling. In zijn boek ‘Riskante relaties’ geeft Noordam slechts een enkel voorbeeld van mensen die de voorkeur gaven aan een gelijkgeslachtelijke relatie boven een relatie tussen man en vrouw. Het onderzoek naar sodomie is niet eenvoudig, en de uitkomst van een dergelijk onderzoek zal zeker geen compleet beeld bieden. Gevoelens beleeft men en handelingen verricht men, en in beide gevallen blijft er niets van over. Dat er toch nog sporen kunnen worden gevonden ligt eenvoudig aan het feit dat ‘het’ verboden was. Het woord ‘verbod’ geeft vervolgens al aan wat het probleem wordt als je wat vindt. Doorgaans vind je losse getuigenverklaringen en andere processtukken. En daarmee beslist niet hoe men in het algemeen dacht, en evenmin leg je volledig bloot hoe bijzonder of juist hoe algemeen een verschijnsel was... Bert Koene publiceerde een aantal jaren geleden een boek over Haarlem dat de titel ‘Stemmen uit een stille stad’ mee kreeg. Die titel –hoewel het boek niets met homoseksualiteit of sodomie te maken heeft– is ook wel van toepassing bij mijn onderzoek naar sodomie in Haarlem. Wat we horen zijn immers slechts enkele stemmen uit een overigens zeer stille stad. En de stemmen zijn nog schril en schreeuwerig ook. Ik zei al dat wat wij homoseksuele handelingen zouden noemen verboden waren. Het hoe, wat en waarom vergt te veel tijd voor vandaag, en dat laat ik verder buiten beschouwing. Het was verboden en wat verboden is moet ontdekt, vervolgd en bestraft worden. Zo gaat dat nu eenmaal in een beschaafde maatschappij! En juist dat eerste aspect, het ontdekt worden, daar deed zich bij het justitie apparaat een groot probleem voor. Hoe ontdek je iets dat niet door de beugel kan? Een echt ‘opsporingsapparaat’ was er niet. De voorloper van de Haarlemse politie was qua mogelijkheden beperkt, al was het alleen maar door het geringe aantal personeelsleden. In Haarlem volgt ontdekking in de achttiende eeuw dan ook nooit door actief beleid. In twee gevallen is sprake van een zaak die elders begon, en waar de Haarlemse justitie gedwongen was te reageren op brieven van collega’s elders ontvangen. Een van die gevallen had overigens een akelig sneeuwbaaleffect, maar daarover later. In alle andere gevallen reageerde justitie op roddel en achterklap. Het lijkt er sterk op dat men in Haarlem de vervolging van sodomie niet echt als een prioriteit zag, en er in sommige gevallen zelfs beducht voor was om tot vervolging over te gaan. Ik zei het al: Haarlem was een stille stad.

Tijd voor wat cijfers. Over hoeveel zaken praten we nu eigenlijk? Voor Haarlem is gekozen voor de periode 1700-1811. Het laatste jaar is een duidelijke scheiding: in 1811 werd Haarlem onderdeel van het Franse keizerrijk, en sindsdien gold daarom de Franse strafwet, die geen verbod op

“Sulken horriblen vuijligheid”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

homoseksuele handelingen kende. Ik beken dat 1700 een willekeurig gekozen jaar is. Ik had ook kunnen kiezen voor 1673 (het eerste jaar waarvan een schouts criminele rol bewaard is gebleven). Voor de uitkomst maakt dat overigens niets uit, omdat in de periode 1673-1729 in Haarlem geen enkele zaak in relatie met sodomie werd vervolgd. Dat lag in andere steden soms anders, al zijn de cijfers voor 1730 daar doorgaans ook niet spectaculair te noemen. Als vergelijk een overzicht waarin de cijfers van de steden Haarlem, Rotterdam, en Amsterdam opgenomen zijn. De stad Amsterdam kent in sommige jaren een opvallend hoger aantal cijfers dan de beide andere steden. Maar dat zal ook hebben gelegen aan de omvang en positie van deze stad, als internationaal centrum. Zo zijn de cijfers voor het regeringscentrum Den Haag ook opvallend hoger.

Tabel 1: aantal zaken in Haarlem, Rotterdam en Amsterdam

	<i>Hlem</i>	<i>Rdam</i>	<i>Adam</i>				
				1764	1	-	77
1702	-	2	-	1765	2	1	4
1710	-	-	1	1766	1	-	-
1711	-	1	-	1770	-	4	-
1715	-	-	1	1771	-	2	-
1717	-	8	-	1772	-	2	-
1726	-	-	1	1773	-	3	-
1729	-	1	-	1776	-	-	20
1730	21	14	46	1777	-	3	-
1731	1	-	1	1778	-	1	-
1732	-	-	1	1783	-	-	1
1735	-	-	3	1791	-	-	4
1736	1	-	-	1792	-	-	2
1739	-	-	1	1794	-	-	2
1740	-	-	1	1795	-	-	3
1741	-	-	3	1796	1	-	13
1743	1	-	2	1797	1	-	6
1744	-	2	-	1798	-	-	23
1746	-	-	2	1799	-	-	2
1747	1	-	-	1800	-	-	2
1749	-	-	1	1801	-	-	2
1750	-	-	2	1802	-	-	2
1751	-	2	2	1804	-	-	1
1752	1	-	-	1806	-	-	2
1753	1	-	-	1807	-	-	2
1760	-	-	1	1808	-	-	2
1761	-	-	1	1809	-	-	6
1762	-	-	3	1810	-	-	3
1763	-	-	3		33	46	255

In Amsterdam zijn een paar duidelijke pieken waar te nemen: 1730, 1764, 1776, 1796 en 1798. En wat we vervolgens zien is dat deze behalve voor 1730 in de beide andere steden ontbreken. Het feit dat in een stad een hausse in vervolging plaats vond is dus mogelijk geen aanleiding geweest om elders actief op onderzoek uit te gaan. Opvallend is wel dat in alle drie steden het jaar 1730

“Sulken horriblen vuijligheijd”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

opmerkelijk hogere cijfers geeft. Het is dan ook een jaar dat in de annalen als een bijzonder jaar staat geboekt. Het is het beginjaar van de grote sodomievervolging in de Republiek, die in 1733 een triest dieptepunt vond in de executie van 22 mannen in het Groningse Faan, en die in totaal de vervolging van meer dan 250 personen betekende, en wat naast de in Faan geëxecuteerden, het leven kostte aan een kleine 100 mannen. De vervolging kreeg ook internationaal aandacht, onder meer in de Engelse tabloids –ook toen al– waarbij nog uitzinniger getallen van geheime executies werden genoemd (honderden alleen al in Amsterdam), alsof het werkelijke getal nog niet schokkend genoeg was. Onder meer die aandacht in Engelse krantjes zou de Haarlemse rechtbank later nog reden geven om bijzonder omzichtig met vervolging om te gaan.

De vervolging uit de jaren 1730-1733 kwam aan het rollen toen een bijzonder hinderlijke man in Utrecht werd veroordeeld tot een aantal weken gevangenisstraf. Het betrof Josua Wilts, de koster van de Domtoren. Hij had een slechte reputatie, en de gevangenisstraf was voor zijn schoonzuster reden om plaatsing in een verbeterhuis te vragen. Mogelijk om dat te voorkomen deed Wilts aangifte van het zien van sodomitische handelingen tussen twee mannen in een van de ruimten van de Domtoren. Een van de mannen kon achterhaald en gearresteerd worden. Op zich gebeurde dit vaker en had het niet veel gevolgen. Een persoon die gearresteerd was werd ondervraagd en hij werd na bekentenis veroordeeld en gevonnist, wat vaak neerkwam op een doodvonnis. Soms waren er meer mensen gearresteerd, en werd een cluster gevonnist. In Rotterdam gebeurde dat bijvoorbeeld in 1702, toen twee mannen werden bestraft en in 1717 maar liefst acht tegelijk. Een dergelijk aantal van acht was echter uitzonderlijk. Deze zaak was aan het licht gekomen toen de schout van Rotterdam zich had teruggetrokken op een van de secreten die onder de bruggen van de stad gelegen waren. Hij werd vervolgens ‘aangesproken’ door een man die iets anders van de schout verwachtte dan die verwacht had. De schout was bij toeval op een Rotterdamse ontmoetingsplaats gestuit.

Het Utrechtse onderzoek bleek echter onverwachte, en naar we kunnen stellen in zekere zin ook ongewenste gevolgen te hebben. Een en ander kwam in stroomversnelling door de arrestatie van Zacharias Wilsma, een herenknecht, die de autoriteiten op het spoor bracht van een uitgebreid netwerk van mannen uit een groot gedeelte van de Republiek, die elkaar kenden, en die seksuele handelingen met en bij elkaar verrichtten. Er bleken her en der besteders (‘uitzendbureaus’) werkzaam te zijn, die heren met gewillige knechten in contact brachten. En onder de heren waren niet altijd de minste namen uit de toenmalige Republiek. Een van de bekendste was wel Frederik Adriaan van Reede, heer van Renswoude, onder meer een internationaal bekende diplomaat. Voor zijn rust trok hij zich terug op zijn landgoed onder Kleef, voor de veiligheid toch net buiten de jurisdictie van justitie in de Republiek.

“Sulken horriblen vuijligheijd”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

Het gerecht van Utrecht werd door de bekentenis van Wilsma geconfronteerd met een aantal verdachten in andere plaatsen. En zij besloten hun collega's in die plaatsen op de hoogte te stellen van de door hen naar boven gehaalde feiten. Op 5 mei 1730 schreef men ook een brief aan Haarlem, die daar met ontsteltenis gelezen werd. Beschuldigingen werden geuit aan het adres van Dirk van Schalen en Jan van Beveren, beiden woonachtig in Haarlem. De schout Paulus Akersloot verzocht toestemming tot arrestatie, die vooralsnog niet gegeven werd. Het gerecht vond dat bij zulke ernstige beschuldigingen niet over een nacht ijs mocht worden gegaan, en men besloot een vragenlijst voor Wilsma op te stellen. Wel vond men het bij de Utrechtse heren te prijzen dat ze probeerden een “sulken horriblen vuijligheijd” uit te roeien. Mooie woorden van de Haarlemse heren, maar we zullen zo zien dat ze zichzelf wel enige boter op het hoofd stapelden! Van Schalen was inmiddels overleden en diende zich aan de Hemelse gerechtigheid te onderwerpen, Van Beveren kon wel gearresteerd en ondervraagd worden. Hem werd gevraagd of hij Wilsma kende en met hem seksueel contact had gehad. Van Beveren verklaarde van niet. Wilsma was ondertussen verder ondervraagd, en had gemeld door Van Beveren in contact te zijn gebracht met nog een andere Haarlemmer, ene Klaas de kousenwever. Uiteindelijk kreeg de schout toestemming om de steeds ontkennende Van Beveren scherper te ondervragen, namelijk door het aanbrengen van scheenschroeven. En dat werd voor de man teveel, hij bekende en kon berecht worden. Hij werd uiteindelijk veroordeeld tot de dood door ophanging, waarna zijn lichaam naar Zandvoort gebracht moest worden om daar verzwaaard met gewichten in zee geworpen te worden. Zijn daden waren zo ontierend dat het lichaam niet voor een fatsoenlijke begrafenis in aanmerking kwam.

Intussen hadden de zaken een wending genomen die de heren van het gerecht van Haarlem beslist niet beviel. Op 17 juni 1730 besloot men alle zaken die met sodomie van doen hadden in een apart register te plaatsen, en dit onder de secretaris zelf te laten berusten. Een geheim register. De redenen waarom dit gebeurde zijn duidelijk. Uit een confrontatie van Wilsma met een Hagenaar, Pietje van Steijn genaamd, was een andere Haarlemse naam naar voren gekomen, en wel die van Willem Six, en dat was een van de vroedschapsleden van Haarlem. Met andere woorden, een man met wie zij dagelijks om gingen, met wie sommigen van hen een familierelatie hadden. En dat is andere koek dan een gewezen commies van de impost zoals Van Beveren. Bij het doorslaan van de laatste was overigens nog een naam genoemd, en deze keer zelfs van een van de zittende schepenen, Hendrik Crommelin. De gedetailleerde passages over Crommelin zijn niet in het secrete register overgeschreven, ze werden elders bewaard en zijn vervolgens ‘zoek geraakt’. Crommelin ontsprong de dans, omdat zijn naam nergens anders genoemd werd. Hij woonde de zittingen van de schepenen over de sodomiezaken niet bij (steeds staat bij de aanwezigheid van functionarissen vermeld ‘preter / uitgezonderd / Crommelin’). Een en ander bleek geen beletsel te zijn voor het

“Sulken horriblen vuijligheid”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

voortzetten van zijn carrière, want in 1731 werd hij lid van de Haarlemse vroedschap, om het politieke toneel pas veel later als gevolg van een interne partijstrijd te verlaten.

Met Six zat men duidelijk in de maag. Nu waren de aanwijzingen tegen deze man zo dat men er niet omheen kon maatregelen te nemen. Er was sprake van teveel mensen –onder meer bij ondervragingen in Den Haag, waar Six als vertegenwoordiger van de stad Haarlem regelmatig verbleven had– die verklaarden mannen bij hem gebracht te hebben, als hij weer eens behoefte had aan ‘wat nieuws’. Ook was er sprake van bijeenkomsten, “spelletjes” in de Haarlemmerhout, waarbij ook de naam werd genoemd van een prominente katholiek, de heer Adriaan Cousebant. Ook van onder Utrecht kwam bericht over Six; hij had tijdens een reis op een trekschuit zich tamelijk indiscreet gedragen tegenover een jongeman die hem wel beviel, door deze in het openbaar te betasten, hem te volgen tot op het secrete, en te pogen daar anaal seksueel contact met hem te hebben. Over de lust tot dit type contact van de heer Six later meer. Het gerecht van Haarlem aarzelde over de arrestatie van Six. Het argument was dat je een dergelijk iemand niet op enkele losse beschuldigingen kon arresteren. En toen er meer en meer aanwijzingen kwamen aarzelde men weer met de arrestatie. Net zolang tot Willem Six uit Haarlem vertrokken was. Zoals zijn moeder dat uitdrukte: hij was op buitenlandse reis wegens gezondheidsredenen.

Six ontsprong de dans en dook later op in Italië, waar hij jaren later in Florence overleed. Hij was overigens niet de enige die er vandoor ging. Naast Jan van Beveren was nog een ander gearresteerd, Jan Wouters van Rijnbeek, een bewoner van het Proveniershof in Haarlem. Ook hij werd ondervraagd en hij legde een gedeeltelijke bekentenis af, en daaruit kwamen ook weer enkele nieuwe namen tevoorschijn. Voor hij een volledige bekentenis af kon leggen overleed hij in de gevangenis. Op welke manier en op welke dag is niet vastgelegd. Alleen het feit is bekend, omdat een beslissing over zijn begrafenis moest worden genomen. Gelast werd om zijn lichaam bij nacht op een van de kerkhoven te begraven. Graag zo weinig mogelijk ruchtbaarheid! Die ruchtbaarheid was er inmiddels wel in de stad. Je kunt niet heen om een kijkende vrouw, wier man er vandoor is na nog een andere bewoner van het Proveniershof bij haar als mededader aangeduid te hebben. Zij ging vervolgens bij deze man verhaal halen. Maar er was ook de koffie en theeverkoper Van Grevenbroek uit de Kleine Houtstraat, die geld en kleding onderbracht bij kennissen, en een akte opmaakte waarbij hij zijn huishoudster eigenaar van al zijn overige roerende goederen maakte. Op de vraag waarom hij zo snel vertrok had hij voldoende duidelijk gemaakt waarom. Hij had er nog aan toegevoegd dat als de heer Six verstandig was, hij ook zou verdwijnen. Kortom, het moet in de stad gegonsd hebben van de geruchten. Uiteindelijk verdwenen negentien personen zonder afdoende verklaring te geven voor hun afwezigheid, waaronder naast Grevenbroek en Six, ook de eerder genoemde Adriaan Cousebant en de regentenzoon met Hoornse en Middelburgse relaties Nicolaas

“Sulken horriblen vuijligheijd”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

Ockerse, heer van Schonewall. De overige Haarlemse aangeklaagden waren afkomstig uit de lagere burgerij...

Dat uit de stad verdwijnen gaf wel aanleiding tot enige juridische problemen. Want kon je iemand die voor langere tijd de stad verlaten had zomaar beschuldigen van sodomie? Ook elders werd men met dit probleem geconfronteerd. De oplossing kwam door wat we tegenwoordig ‘gelegenheidswetgeving’ noemen. De Staten van Holland vaardigden een plakkaat uit waarbij het mogelijk werd om mensen een drietal malen in te dagen, en bij niet verschijnen of het laten leveren van afdoende verklaring wegens afwezigheid, hen bij verstek te veroordelen. Dat werd dan in alle gevallen levenslange verbanning uit Holland en West-Friesland, en bij terugkeer alsnog de doodstraf. Aanvankelijk behoorde daartoe ook confiscatie van de achtergelaten goederen; voor de achterblijvende echtgenotes en andere gezinsleden een nare bijkomstigheid. Ook daarvoor bleek een oplossing: diverse personen deden een beroep op een privilege uit 1399, uitgegeven door hertog Albrecht, waar bepaald werd dat er een maximum was aan de verbeurdverklaring. Aangezien hier sprake was van een gefixeerd bedrag was die som inmiddels zo laag geworden, dat zelfs een gemiddelde burger hiervan niet echt wakker hoefde te liggen. Overigens werd ook deze regel van verbeurdverklaring uiteindelijk door de staten aangepast.

Al met al moet zowel voor de Haarlemse burgers als voor de schepenen het gebeuren in 1730-1731 een geweldige schok hebben betekend. Er zijn aanwijzingen dat men meende dat sodomie voor onze streken iets uitheems was. Net als de Engelsen, die de ziekte die wij onder de naam syfilis kennen daar de “French pox” noemden, zocht ook de Republiek naar een herkomst van elders. Evenals in Duitsland nam men aan dat sodomie in Italië wijd verbreid was en bij ons slechts zelden voor kwam, een feit dat in alle boekjes en pamfletten die rond deze tijd verschenen breed werd uitgemeten. Zoals iemand met de naam Paludanus in een rijm het formuleerde: “Herleeven Sodoma’s schenddaaden in uw oord? Heeft u de geilheid van den Ital’jaan bekoord?” On-Nederlands dus. Des te vervelender waren de al eerder genoemde ongefundeerde verhalen die in de Engelse kranten werden gepubliceerd, en waarover door de gezant van de Republiek in Engeland met enige regelmaat (overigens vrijwel tevergeefs) werd geklaagd.

Juist al deze ophef en publicatiedrift, en alle onwenselijke verwickelingen (denk alleen al aan de problemen rond Crommelin en Six), maakte dat de Haarlemse schepenen nog lang kopschuw bleven voor het beschuldigen wegens het plegen van sodomie betref. Dat bleek onder meer in 1746 toen de gruttersknecht Martinus Spijker in het pakhuis van zijn baas door een buurjongen werd gezien. Martinus met zijn broek op zijn enkels, een heer gekleed in een blauwe jas op zijn knieën voor Martinus. De zaak was ter kennis van de schout gekomen en die had aan schepenen gevraagd Martinus te mogen arresteren. Voordat zij daarvoor toestemming gaven werd eerst raadpensionaris

“Sulken horriblen vuiligheid”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

Jacob Gilles geconsulteerd; deze was tot voor kort stadssecretaris van Haarlem geweest, en daarmee de juridische vraagbaak van het gerecht van Haarlem. Hij adviseerde om dit soort zaken met de nodige discretie te behandelen, en indien mogelijk te voorkomen dat een en ander publiek werd. Daarbij werd verwezen naar alle negatieve publiciteit die in de jaren dertig in Engeland had gespeeld. Overigens was het discreet behandelen van de zaak rond Martinus Spijker al te laat, en was de vogel ook in dit geval allang gevlogen.

Eerder zei ik al dat de meeste zaken onder aandacht van de Haarlemse justitie kwamen door roddel en achterklap. En dat hield in dat de meeste betrokkenen de bui al zagen hangen en er vandoor waren gegaan voor ze gearresteerd konden worden. Evenals in 1730-1731 kwam het later in de eeuw daardoor zelden tot een andere straf dan verbanning. Dat geven de cijfers in de volgende tabel goed aan.

Tabel 2: straffen wegens sodomie in Haarlem

Doodstraf	1
Verbanning	27
Gevangenisstraf	1
Niet gevonnist	4

Lang niet altijd waren geruchten in de stad aanleiding tot een onmiddellijke vervolging. Daarvoor was immers noodzakelijk dat de geruchten de schout ter ore kwamen, die dan tot vervolging moest overgaan. Dat gebeurde bijvoorbeeld niet in het geval van twee metselaars, Jan Verschuuren en Hendrik van Schijndel. Verschuuren en enkele andere personen legden verklaringen af in deze zaak, die alleen in concept overgeleverd zijn. Van Schijndel poogde steeds weer om Verschuuren over te halen tot seksuele handelingen. Onduidelijk blijft of deze er aan toe gaf. Je krijgt de indruk dat er meer aan de hand is dan Verschuuren wilde zeggen. Van Schijndel had hem gezoend, betast, gezegd dat hij wilde dat hij een meisje was, en ondanks de beweringen dat hij van dit alles niet gediend was, had Verschuuren ook later nog contact gezocht met Van Schijndel; was hij zelf wel zo onschuldig als hij beweerde? Waarom de schout in dit geval niet tot vervolging overging? Wellicht waren de bewijzen in deze zaak niet voldoende. Bewijs hoefde op zich niet geleverd te worden, want in de meeste gevallen volstond het onverklaarbaar afwezig zijn. Wie zwijgt stemt toe, en in alle gevonden gevallen zweeg de afwezige. Met wellicht als uitzondering Willem Six, wiens moeder immers als reden voor diens afwezigheid opgaf dat haar zoon om gezondheidsredenen een buitenlandse reis maakte. Nog niet eens zo'n slecht excuus: veroordeling betekende immers de doodstraf! Verschuuren en Van Schijndel horen tot de niet gevonnisten, de beide andere zijn Jan Wouters van Rijnbeeck (die in 1730 in de gevangenis overleed) en de in 1730 buiten schot gehouden schepen Hendrik Crommelin.

“Sulken horriblen vuijligheid”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

Het enige geval van gevangenisstraf dateert van 1796. Inmiddels was er al breder een verschuiving van de strafmaat. Uit de door Theo van der Meer in zijn proefschrift ‘Sodoms zaad in Nederland’ rond dezelfde tijd gesignaleerde zaken blijkt dat er steeds vaker sprake is van gevangenisstraf, naast geseling en verbanning; bijkomende straffen die ook in deze Haarlemse zaak werden opgelegd. De zaak uit 1796 betreft een man met een voorliefde voor jonge soldaten die eenzaam op wacht stonden bij een van de torens van de vestingwerken aan de zuidkant van de stad. Het kwam overigens niet verder dan wat tasten en het maken van dubbelzinnige opmerkingen. Soms begreep een wat naïeve soldaat niet eens wat de man wilde, totdat hij in zijn kruis gegrepen werd; toch kon dit leiden tot een forse gevangenisstraf van twintig jaar. De allerlaatste zaak betrof de patriot en regent Willem Anne Lestevenon. Hij verbleef op het moment van de aangifte in Frankrijk, waar hij namens de Bataafse Republiek als diplomaat in Parijs woonde. Hij bleef er gelijk maar wonen, maar nam nog wel de tijd om zijn zaken in Nederland af te wikkelen. We zullen het er in dit geval maar op houden dat de Haarlemse schout en schepenen even niet in de gaten hadden dat hij tijdelijk weer in het vaderland verbleef.

Nog een paar zaken ter afronding. Ik beloofde terug te komen op de met regelmaat vastgelegde lust van Willem Six tot anaal seksueel contact. In de ondervragingen van verdachten wordt uitgebreid ingegaan op welke handelingen er nu precies werden uitgevoerd. De rechters in de Republiek in deze tijd waren gedwongen een spoedcursus seksuele handelingen te volgen! De verhalen die werden genoteerd kunnen soms komisch over komen, zoals de omschrijving van de achtervolging door Six van een wellicht niet geheel onschuldige jongeman op de trekschuit onder Nieuwersluis. Van Six wordt in een van de getuigenverklaringen gemeld dat hij “wel voorzien was”; ik houd het er in dit geval maar op dat op zijn financiële situatie werd gedoeld. Of toch op iets anders? Het blijft dubbelzinnig als we daar de via via overgeleverde verklaring van een herenknecht genaamd Hermanus tegenover stellen. Hij had tegen de al eerder genoemde Pietje van Steijn verklaard ooit door Six “van achteren gebruikt te zijn”, met daarbij de toevoeging: “en dat zijn lichaam door de groote mannelijkheid van gemelte heer Six soo was geforceert, dat hij het aan den selven niet meer soude toelaten”. Ook in andere gevallen werden tamelijk expliciete omschrijvingen genoteerd. Wat gebeurde, waar, wanneer, met welk gevolg, wel “zaadstorting” of niet. Het gaat daarbij overigens te ver om de rechters van die tijd hiermee te beschuldigen van een soort gedegeneerde lust om alle smerige details te mogen horen. Een en ander speelde namelijk duidelijk een rol bij het verdere vervolg van de zaak. Zo kan het feit dat van Crommelin alleen contact met een persoon bekend was, en dan vermoedelijk nog alleen masturbatie, een overweging zijn geweest om hem verder buiten schot te houden. Het is maar een van de mogelijkheden.

“Sulken horriblen vuijligheid”: sodomievervolging in Haarlem, 1700-1811

Verder blijft het de vraag of er aan de hand van het gevonden materiaal iets zinnigs te zeggen valt over allerlei aspecten van de seksuele beleving. Eerder is al geconstateerd dat er slechts zelden iets te vinden is over het gevoel dat mannen hadden. Voelden zij zich ‘anders’? In hoeverre was er sprake van min of meer gefixeerde rollen. Bijvoorbeeld het aloude en eerlijk gezegd nogal onbenullige vraagje: en wie is nou het vrouwtje?

Er blijven nog wel meer vragen over met betrekking tot de relatie van Haarlem met sodomie. Of die allemaal afdoende beantwoord kunnen worden is de vraag. Waarom werden in Haarlem zo weinig zaken behandeld? Immers, in de periode 1673-1729 geen enkele, en na 1731 slechts sporadisch. Er zijn aanwijzingen dat sodomie ondanks het ontbreken van een schout's criminele rol van voor 1673 ook in de zeventiende eeuw geen bijzondere rol heeft gespeeld. En was er in Haarlem wel of niet sprake van een uitgebreide subcultuur? In tegenstelling tot Rotterdam lijkt Haarlem geen openbare secreten te hebben gekend die als ontmoetingsplaats konden gelden. Wel kennen we de verhalen uit 1730 waarin sprake was van spelletjes die in de Haarlemmerhout gespeeld werden (daarmee is de Hout denk ik officieel de oudst bekende Haarlemse ontmoetingsplaats). We weten ook dat de in 1730 gevonniste mannen elkaar kenden, maar hoe blijft vaag. De grote kerk is de plaats waar Cornelis de Quij zijn sekspartner uit 1730 oppikte, tijdens een van de orgelbespelingen nog wel. Een interessante gedachte voor de tegenwoordige bezoekers van de zo cultureel en onschuldig schijnende orgelconcerten.

Het is het eerder al gesignaleerde probleem: we moeten het doen met wat we vinden, en dat zijn steeds weer de vage en gekleurde inkijkjes in gebeurtenissen uit het verleden...